Prof. dr. Zenonas Ivinskis

Prof. Pranas Dovydaitis

Apaštalautojas ir mokslininkas

TURINYS

Išleido **ŠALTINIS** Anglijoje 1970

Atspaudas iš žurnalo **ŠALTINIO** 1969, nr.6 ir 1970, nr. 1-5

I. PIRMASIS LIETUVIŲ PASAULIETIS KATALIKIŠKOJE AKCIJOJE

1. **„Mirštu ištrėmime“.** — Tai buvo 1085 metais! Didysis vidurinių amžių popiežius Grigalius VII kietai kovojo su Bažnyčios gyveniman įsibrovusiomis ydomis. Jis turėjo pakelti didelį pyktį imperatoriaus Henriko IV, kuris buvo klūpojęs ir atgailavęs prie Kanossos pilies vartų. Visą savo gyvenimą sielojęsis dėl Bažnyčios idealų, reikalavęs laikytis kunigams celibato, draudęs investitūrą ir bažnytinių vietų pardavinėjimą (simoniją), tas didysis popiežius priešo spaudžiamas savo gyvenimą baigė Salerne tragiškais žodžiais: „Mylėjau tiesą ir neapkenčiau neteisybės, todėl mirštu ištrėmime“. Šie žodžiai turi aktualios savo prasmės ir šiandien, beveik devyniems amžiams praėjus. Juos galėjo kartoti ir mūsų didysis mokslininkas bei visuomenininkas, katalikų akcijos vyras ir moksleivių ateitininkų tėvas, prof. Pranas Dovydaitis, kurio kaulai guli tolimame Sibire.

2. **Veiklos plotis ir gylis.** — Į profesorių Praną Dovydaitį galima žvelgti, prieinant prie jo iš įvairių pusių. Jo gyvenimas yra toks platus, jis apima tiek daug įvairių sričių, kad apie jį galima kalbėti atskiromis temomis, kaip apie ateitininkų organizatorių, apskritai kaip apie plačios skalės visuomenės veikėją, kaip apie žurnalistą-redaktorių, kaip apie pedagogą — gimnazijos direktorių, universiteto profesorių, Lietuviškos Enciklopedijos vice-redaktorių, Lietuvos Tarybos narį (Vasario 16-tos akto dalyvį), ministerį pirmininką ir t.t. Štai prof. Dovydaičio viena pusė! Jis platus visuomenininkas-veikėjas! O kur kitas Dovydaitis? Dar ryškiau yra apčiuopiama jo mokslinė veikla.

Kai prof. Stasys Šalkauskis, anas ateitininkų organizacijos rėmų kūrėjas (1936 m „Židinio“ 11 nr.) surašė svarbesnių Dovydaičio darbų sąrašą — bibliografiją, tai jis rado, kad jo įvairiausių mokslinių darbų, studijų ir straipsnių buvo per šimtą, spausdintų daugybėje žurnalų ir laikraščių, kurių daugumą pats Dovydaitis įkūrė ar redagavo. O tie jo darbai, kaip ir visas jo gyvenimas, apėmė plačias domėjimosi sritis. Šitoks retai sutinkamas platus mokslingumas (enciklopedizmas) yra ypatingai išryškinęs Dovydaičio asmenybę lietuvių mokslo pasaulyje.

Štai turime prof. Dovydaitį tokiame įvairiaspalviame spektre, krūvoje jį supančių darbų, užsiėmimų, sau prisiimtų prievolių ir pareigų, kurios nuolat užpildydavo jo dieną nuo ankstaus ryto iki vėlaus vakaro. Bet vis tik daugybėje Dovydaičio veiklos sričių ir tame jo imponuojančiame enciklopedizme nerandame, nė paskubomis žvelgdami, nepastebime nė giliau pažiūrėję, to blaškymosi, seklaus į įvairias sritis mėtymosi. Tai yra charakteringa ne vienam daugiadarbiui, neapčiuopiamčiam tikrosios savo darbo srities. Dovydaitis tačiau tame moksliniame platume ir šakotame visuomeniniame veikime buvo suradęs save patį.

3. **Išeities taškas — lietuviškas katalikiškumas.** — Dabar kyla klausimas: ar tas Dovydaičio plačiai išsiskleidęs veikimo ir darbo šakotumas neturėjo kurios nors gilesnės prasmės? Ar jame nėra kokios pagrindinės linijos, sakytume, aiškaus centro, iš kurio spinduliavo jo visa veikla ir platus mokslinis užsimojimas? Tokį centrą, tokį išeities tašką rasti nėra sunku. Kai įsižūri į Dovydaičio vekimą, tai pastebi, kad jis yra pirmiausia **katališkasis** veikėjas ir darbuotojas. Jis yra pirmasis pasaulietis inteligentas apaštalautojas. Šioje srityje jis yra tikras pionierus Lietuvoje pilna ta žodžio prasme. Jis yra pirmasis katalikiškos akcijos vyras Lietuvoje jau anais laikais, kada Bažnyčia dar nebuvo visai oficialiai pakvietusi dalyvauti pasauliečių apaštalavimo darbe, kada katalikiškoji akcija dar nebuvo apipavidalinta į žinomuosius popiežiaus Pijaus XI-tojo enciklikos „Ubi arcano Dei“ rėmus. Tai įvyko 1922 metais. Net visas Dovydaičio mokslingumas, atremtas į nepaprastus jo gabumus, visa jo mokslinė kūryba yra perverta tos pačios katalikiškojo apaštalavimo idėjos.

Norint perprasti Dovydaitį ir pažinti jo veiklą, reikėtų mesti trumpą žvilgsnį į tą lietuvių anuometinę visuomenino gyvenimo atmosferą, kurioje jis **brendo.** Dovydaitis yra mokęsis ir augęs 19-tojo ir 20-tojo amžių sąvartoje. Kai atėjo 1905 metai, Dovydaitis buvo tik 19-kos metų jaunuolis.

4. **Brendimas pavojingoje aplnkoje.**
Šitas, gimnazijos suolo niekada nematęs berniukas, susidūrė su liūdnu ano meto

reiškiniu. Lietuvių jaunuomenę, dažniausiai pradedant jau nuo gimnazijos suolo, buvo užliejusi nukrikščionėjimo banga. Rusų ir lenkų kalbomis legaliai ir slapta buvo gaminama daug lteratūros, kurią jau trečios, ketvirtos klasės gimnazistai skaitydavo. Ano meto moksleivis daugeliu atžvilgiu skyrėsi nuo dažno mūsų laikų mokinio. Šis sugeba gerai spirti kamuolį, žaisti krepšinį, ar išmoksta visa širdimi atsidėti visokioms kitokioms jaunuomenės draugijinio gyvenimo formoms, bet neieško knygos, neplečia savo bendrojo išsilavinimo ir nesidomi pasaulėžiūriniais klausimais. Šiandien gimnazijon stoja kiekvienas, kas tik panori. Ir kas kartais nesugalvoja nieko geresnio, eina aukštesnėn mokyklon, kurios mokslas tokiu būdu ir nupiginamas.

Prieš 50-60 metų Lietuvoje buvo kitaip. Jeigu lietuvio ūkininko sūnus patekdavo į gimnaziją, jis žinojo, kad tas mokslas yra brangiai perkamas. Tad jis labiau brangino ir knygą. Bet toje svetimos dvasios rusiškoje mokykloje toks jaunuolis tarp „ruskių" iš pedagogų tarpo nerado sau globėjo, patarėjo. Visa ten jam buvo svetima. Pasitaikydavo tik moksleivių lietuviškos veiklos ratelių, kuriuose iš rankų į rankas sklisdavo slaptoji lietuviška spauda. Bet šalia jos dar daugiau patekdavo ir nelegalios, socialistinės-marksistinės, taip vadinamos bedieviškos literatūros. Tad lietuviui gimnazistui knyga pasidarė kaip tas abipusiai aštrus peilis, kuriuo gali atriekti ir duonos riekelę vargšui ir juo pačiu smeigti žmogui į širdį.

Nuotaikos mokykloje buvo tokios, kad labai retas iš gimnazijos išėjęs jaunuolis benorėdamas nuoširdžiai išpažinti savo tėvų tikėjimą. Tik į kunigus savo vaiką lesdami (ir tai ne visuomet), tėvai galėjo tikėtis, kad tarp jų ir vaikų neįvyks religinio **suskilimo**. Juk su daugeliu tokių kandidatų į kunigus atsitikdavo ne taip, kaip tėvai norėjo: tikėdamiesi išleisti savo sūnų į dvasininkų luomą, tėvai padėdavo paskutinius skatikus, bet įvykdavo ne viena tragedija. Nuo 4-tos klasės toks viską žinąs moksleivis, prisiskaitęs, ar tiksliau, tik paskaitęs knygų apie evoliucionizmą, t.y., apie žmogaus tariamą kilmę iš beždžionės, apie stebuklus (buvo garsi Rubakino knyga), apie socializmą, Marksą, jo Kapitalą ir t.t., tardavosi visas paslaptis atskleidęs ir viską išsiaiškinęs. Jam atsidarydavo visai nauji horizontai. Ir tokiam gimnazistui būti šviesiu, tapti inteligentu, būti pažangiu ir vaidinti susipratusį, reiškė nebevaikščioti į bažnyčią, neigti ir kritikuoti visa tai, ką skelbė, jo nuomone, moksle atsilikęs kunigas, ar ką pasakojo bažnyčioje girdėję jo neva tamsūs ir visai nemokyti tėvai. Šitokioje atmosferoje ir karštas tėvų noras matyti savo sūnų kunigu dažnai sužlugdavo.

Nestoję į kunigų seminarijas, Rusijos universitetuose, ypač Maskvoje ir Petrapilyje, tokie jaunuoliai įgydavo galutinį antikatalikišką antspaudą. Žinoma, pasaulietiškos ano meto lietuvių šviesuomenės buvo labai nedaug. Bet, galima sakyti, buvo visuotinas reiškinys, kad ji, prasidedant 20-jam amžiui, buvo **nukatalikėjusi.** Tautinėj ano meto veikloje ji buvo jau spėjusi susiskaldyti, susiskirstyti į dvi pagrindines grupes. Aktyvesnį branduolį sudarė 1896 m. susikūrusi Lietuvos socialdemokratų partija. Šalia jos buvo Kudirkos ir Višinskio dvasioje veikią demokratai, išaugę iš „Varpo" skaitytojų, kurių dauguma vėliau sudarė valstiečius liaudininkus. Katalikiškąjį sparną, susispietusį apie „Apžvalgą" ir vėliau „Tėvynės Sargą", daugiausia sudarė lietuviškai nusistatę jaunieji kunigai. Šitokioje padėtyje ne vienu atveju, pavyzdžiui, lenkiškajai Lietuvos dvarininkijai ir daugeliui senosios kartos kunigų „litvomanija", t.y., lietuviškasis judėjimas, ir reiškė ne ką kitą, kaip laisvamaniją.

Nekalbėdamas daugiau tuo klausimu, kuris yra gana įdomus ano meto lietuvių šviesuomenės santykiams, tariu, kad jis mums yra pažįstamas ar bent nujaučiamas. Gauname aiškią išvadą: lietuvių pasaulinė šviesuomenė ėjo pavojingu ir tautai nepriimtinu keliu. Dar iki pat šiol tos krypties padariniai mūsų visuomenėje yra gyvai jaučiami. Šviesuomenė tada skilo nuo tautos kamieno pačiame svarbiausiame dalyke, būtent, **pasaulėžiūroje**. Ji ėjo laicistine ir Bažnyčiai pavojinga linkme, nes iš inteligentijos kilo kovotojai prieš ją.

Tada atrodė, kad kitaip ir būti negalėjo! Kiekvienas inteligentas, dėvįs vyresnių klasių gimnazisto ar studento uniformą, negalėjo skirtis nuo savo draugų. Tiesiog buvo „mados dalykas", kad moksleivis nebevaikščiojo į bažnyčią, išskyrus priverstinus atvejus eiti cerkvėn melstis už carą. Reikėjo tvirto charakterio ir tvirto įsitikinimo sugebėti eiti skirtingu keliu. Juk masės ke-

lias dažnai yra lengvesnis ir patogesnis, nors jis ir nėra tikrasis. Bet toks būna psichozas. kad „taip reikia daryti“, nes kitaip kiti tave išjuoks, atmes. Tad šitas daugumos kelias pasidaro platus. Tačiau tik siauras takas, kartais nedaugelio žmonių einamas, būna dažniausiai kelias į tiesą. Taip būna daugeliu atvejų žmonių visuomeniniuose santykiuose. Taip buvo ir Lietuvoje prieš 60 su viršum metų.

5. **Užtvanka svetimam sriautui.** — Dovydaitis iš to plataus ir patogaus mūsų pasaulietiškos inteligentijos „mados“ vieškelio pasuko į šoną, sakytume, į labai nelygią, neartą kemsynę, dykumą, kur nesimato jokio draugo. Tiesa netoliese ėjo lietuviškai susipratusios, jaunos kunigijos tiesus ir aiškus keliukas, bet pasauliečių dar nebuvo. Dovydaitis eina per tą dykumą, tvirtai stato kojas neklupdamas ir mina **pirmąsias** pėdas.

Iš rytų ateinanti dechristianizacijos banga, atrodė, greit užlies ir paskandins visą mūsų inteligentiją. Ir štai, Dovydaitis puolasi pirmasis statyti pylimą tai užtvankai, kuri turėjo sulaikyti lietuvių šviesuomenės nukatalikėjimą. Dovydaitis nebuvo kieno nors globojamas. Jis išaugo pats, savo triūsu ir energija surado pagilintą kelią į tiesą.

Istorijoje ne kartą matome, kad kritišku momentu Bažnyčiai ateina į talką koks nors žymus pasaulietis, kuris, lyg koks milžinas, ant savo pečių paremia jau griūvančios Bažnyčios rūmo piliorius. Taip buvo 13-tojo amžiaus pradžioje Prancūzijoje ir Šiaurės Italijoje. Taip atsitiko 16-tojo amžiaus viduryje Ispanijoje ir Vokietijoje. Čia turiu galvoje turtingo pirklio sūnų Pranciškų Asyžietį ir sužeistą Pampliūnos karį Ignacą Loyolą. Yra buvę panašumo ir Lietuvoj. Dovydaičio gyvenimas parodo, kad jis buvo tvirtų dvasiniu pečių vyras, kuris didelę dalį lietuvių šviesuomenės išgelbėjo.

II. MOKSLINIS DOVYDAIČIO PASIRUOŠIMAS

6. **Banda ir žagrė, knyga ir plunksna.** — Kai Dovydaitis gimė 1886 m. gruodžio 2 d., tais pat metais gegužės 14 d. jau buvo gimęs prof. Stasys Šalkauskis. 1886-tieji buvo laimingi ne vien būsimai Lietuvos ateitininkijai, bet ir apskritai jos katalikybei. Kai tiedu vyrai išvydo pasaulio šviesą, lietuvių tautinio judėjimo istorijoje vietoj žlugusios „Aušros“ buvo pasirodžiusi kunigų leidžiama „Šviesa“, sutelkusi apie save daug bendradarbių ir išėjusi su nauja programa.

Prof. dr. Pranas Dovydaitis, Lietuvos nepriklgausomybės akto pasirašytojas, jaunimo ir darbininkijos vadas, mokslininkas, Sibiro kankinys

Dovydaitis gimė ir augo didžiosios Kazlų Rūdos giriose, Runkių kaime, Višakio Rūdos parapijoje. Kazlų Rūdos valsčiuje, kuris anksčiau vadinosi Veiverių valsčiumi ir priklausė Marijampolės apskričiai. Tai vadinamas „sakuotnugarių“ kraštas!

Nuo1896 m. jis vieną kitą žiemą lankė Višakio Rūdos mokyklą, vis dar vasarą uoliai ganydamas, o nuo 1900 metų, paūgėjęs, padėdamas tėvui dirbti visus lauku darbus. Ūkininkų vaikai gerai žino, kad pagalba žemės ūkiui pas tėvus dažnai pasidaro būtina. Dovydaitis iš pradžių buvo piemenukas, vėliau atrodė tikras laukų darbo bernas. Taip ėjo vasara po vasaros, žiema po žiemos. Atrodė, kad tas jaunas sodietis iš savo kevalo niekuomet nebeišsikals ir nieku daugiau nebegalės būti, kaip paprastu kaimo artoju.

Bet jau tada Dovydaitis, namie pramokytas, graibstė raštus ir perskaitė daug lietuviškų knygučių.Iš vadovėlių pasirengęs, 1903 m. jis išlaikė egzaminus į penktą skyrių pavyzdinės mokyklos prie Veiverių mokytojų seminarijos. Tik per šią mokyklą buvo galima įstoti seminarijon.

Jeigu Dovydaitis visą savo gyvenimą vėliau buvo apaštalautojas ir kovotojas už katalikiškuosius idealus, tai jis juos visada suderino ir gražiai papildė tautiškumo bei patriotizmo siekiais. Štai, 1904-5 mokslo metais dar pirmame seminarijos kurse jis buvo baustas kaip aktingas streiko dalyvis prieš inspektorių Protopopovą. Kai 1905 m. bruzdėjo beveik visa besimokančioji jaunuomenė, Dovydaitis jau buvo aktyvus to lietuvybės judėjimo dalyvis. Anksčiau skaitęs draudžiamąją lietuvių spaudą, dabar jis platino draudžiamus atsišaukimus. Po politinio streiko 1905 m. pabaigoj, drauge su visais kitais, Dovydaitis buvo pašalintas iš antrojo mokytojų seminarijos kurso. Kiti 1906 m. rudenį atgal grįžo, davę pasižadėjimą nebebruzdėti, o Dovydaitis parodė tvirtumą bei kietumą, kuris jam buvo charakteringas visą gyvenimą. Jis nedavė reikalaujamo pasižadėjimo ir į Veiverių mokytojų seminariją kojos nebekėlė.

1906 m. pradžioje jaunas ekseminaristas buvo pradėjęs dirbti mokytojo darbą kunigo Štrimo įkurtoje privačioje pradžios mokykloje (prie Višakio Rūdos bažnyčios), nes vietinė valdžios mokykla tuo metu neveikė. Bet ir steigėjas, ir mokytojas buvo įskųsti. Tik laimingu būdu Dovydaitis nenukentėjo. Tačiau greit kita proga jis gavo policininko rykščių.

Vėliau jis mokė vaikus valdiškoje Višakio Rūdos mokykloje, privačiai pavaduodamas savo mokytoją Jurgį Paltanavičių. Tada jis turėjo jau 20 metų. Vasaromis vis buvo traukiamas prie žemės darbo. Bet jau rašinėjo korespondencijas į „Vilniaus Žinias“ ir į „Naująją Gadynę“. Rašė slapyvardžiais ir gynė vietos kaimiečių reikalus, kartais pliekė rusų administraciją, kad žmonėms daro skriaudą. Be kitko, jis ragino Veiverių seminaristus nesiskubinti grįžti seminarijon ir rašinėjo žmonėms prašymus, juos siųsdamas Lietuvos atstovams Dūmoje.

Lietuvoje yra buvęs ne vienas labai gabus jaunuolis, kuris, neturėdamas tinkamų sąlygų, paliko pusiaukelėje, neprasimušė toliau ir turėjo tenkintis viena kita klase, suskursdamas kaime ir ten palaidodamas savo talentą. Dovydaitis buvo kitoks! Mokslas jį traukė vis labiau ir labiau, ir jis pradėjo kovą už jį. Tiems, kurie mokslą lengvai gauna, kurie dažnai mokosi tik tėvų verčiami ir mokytojų barami, kuriem laisva pamoka yra didelis džiaugsmas, kurie nekantriai laukia pamokos galo, sunkiai galės suprasti, kaip atsirado anuomet ir dar nepriklausomos Lietuvos pirmajame dešimtmety tokių jaunuolių, kuriems mokytis, šviestis ir lavintis buvo nepaprasta laimė, kurie to mokslo siekė taip, kaip siekia šaltinio vandens pavargęs ir ištroškęs keleivis. Jiems mokslas atrodė kažkas nepaprasta, paslaptinga, šventa.

Su šitokiais nusiteikimais ir jaunas kaimiečio berniukas žiūrėjo į mokslą, ir dažnas jį matė laukų darbus dirbantį su knyga rankoje. Skurdžia palaidinuke apsivilkęs jaunuolis akėja, sakysim, pavasario sėjai lauką ir skaito lotyniškus Horacijaus ar Ovidijaus tekstus.

7. Tiesiog iš ūkininko pastogės į universitetą. — 1907 m. pradžioje Dovydaitis nuvyko į Polocką pas dėdę Juozą Dovydaitį, kuris buvo vietinio kadetų dalinio siuvyklos kirpėjas. Ten sūnėnas tikėjosi įstoti į aukštesnę mokyklą. Bet ne laiku atvykęs ir mokyklon nepatekęs po poros mėnesių jaunuolis sugrįžo pas tėvus. Prieš tai jis iš Polocko pasiuntė korespondencijų į Vilniaus lietuvių spaudą.

Vėl praėjo juodo darbo vasara. Bet jau 1907-8 metų žiemą, slaptai lietuviškai mokydamas kaimynų vaikus pradžios dalykų, pats Dovydaitis rengėsi iš gimnazijos kurso. Pasiruošęs atvyko jis 1908 m. gegužės mėnesį į Marijampolės gimnaziją laikyti eksternu egzaminų iš visos gimnazijos kurso. Šalia dailiai ir uniformuotai aprengtų ponaičių aštuntokų, bandančių egzaminuose savo laimę, buvo ir kaimiečio sermėga apsivilkęs, 22-rus metus einąs, barzdotas kaimo bernas. Draugai iš jo šaipėsi. Bet egzaminatoriai ir abiturientai ėmė aptilti. Tas niekada gimnazijoj nebuvęs jaunuolis ėmė laikyt egzaminus, ir Marijampolės mokytojai negalėjo atsistebėti, kaip puikiai Dovydaitis laikė kvotimus iš lotynų, vokiečių ir rusų kalbos. Gerais ir labai gerais pažymiais birželio mėn. 20 d. 1908 m. Dovydaitis gavo brandos atestatą. Atlikęs vasarą gerai pažįstamą praktiką vasarojų laukuose, abiturientas tų pačių metų ru-

denį stojo į Maskvos universiteto teisių fakultetą.

Tačiau teisių fakulteto rėmai Dovydaičiui buvo per siauri. Jis vien tame fakultete nedaug tegalėjo veikti. Todėl 1909 m. jis siuntinėjo prašymus švietimo ministerio ir paties caro vardu, kad jam leistų tuo pačiu metu lankyti ir antrą, t. y., istorijos-filologijos fakultetą. Tokia praktika tačiau tada dar nebuvo žinoma. Abu kartu Dovydaičio prašymas buvo atmestas. Tad jis galėjo būti istorijos-filologijos fakultete tik kaip laisvas klausytojas. Turėjo jis kasmet sumokėti mokslapinigius, bet neturėjo teisės laikyti egzaminų.

Norėdamas įrodyti, kad gali dirbti ir istorijos-filologijos fakultete, 1910 m. balandžio 7 d. Dovydaitis įteikė darbą tema „Guyau etinės sistemos kritika" (Kritika etičeskoj sistemy Guyau).

Tokią temą fakultetas buvo skyręs per konkursą, kurio metu buvo teikiami medaliai. 1910 m. gruodžio 16 d. Dovydaičio darbui buvo pripažintas sidabro medalis. (Šio darbo dalis buvo išspausdinta Logos žurnale 1925 ir 1927 m.). Jis buvo įskaitytas ir teisių fakulteto diplomui.

1912 m. pavasarį baigęs tą fakultetą I-jo laipsnio diplomu, Dovydaitis įsirašė į istorijos-filologijos fakultetą tikruoju studentu. Tų metų rudenį Dovydaitis prie Maskvos mokslų apygardos išlaikė graikų kalbos gimnazijos kurso egzaminą. Tačiau jame išbuvo tik vienerius metus, nes 1913 m. vasarą „Vilties" laikraščio pajininkų susirinkimos pakvietė Dovydaitį į Vilnių „Vilties" redaguoti.

Tuo baigėsi Dovydaičio mokslinis pasiruošimas. 26-rių metų teisininkas-humanitaras, tik savo nepaprastų gabumų ir energijos dėka sugebėjęs per neįtikimai trumpą laiką išlyginti vėlai pradėto mokymosi nuostolius, išėjo į viešą visuomeninį veikimą ir pirmiausia ėmė reikštis kaip redaktorius. Kažin, ar nujautė Dovydaitis tada, kad jam teks būti iš viso septynių žurnalų ir dviejų laikraščių redaktoriumi bei leidėju. 27-sius metus eidamas Dovydaitis atsidėjo visuomeninei veiklai, kuriai jis jau ir anksčiau buvo rodęs duomenų. Bet nuo dabar jis iš tos veiklos nebesitrauks ir taip su ja sutaps, kaip nė vienas iki tol lietuvis pasaulietis, sutaps giliai suprasdamas savo kaip apaštalautojo pašaukimą.

III. DOVYDAITIS VISUOMENINĖJE VEIKLOJE

Visuomeniniam Dovydaičio veikime visur mes matome ir jo gyvenimui ir jo darbui charakteringą stiprią katalikiškumo žymę. Tą darbą jis pradėjo plunksna, kurios nebeišleido iš rankų iki pat 1941 metų deportacijų, prirašydamas tūkstančių tūkstančius puslapių. Čia Dovydaitis jautėsi tiesiog esąs pašauktas nuvesti lietuvių besimokantį jaunimą tikresniais keliais; čia jis jautėsi galįs daugeliui mokslo sričių nurodyti objektyvesnę kryptį ir tikresnius tyrinėjimų metodus; čia jis jautėsi galįs apaštalauti ir liaudyje, tarp krikščionių darbininkų, tarp pavasarininkų, tarp katalikių moterų, tam apaštalavimui vis surasdamas naujų ir įdomių formų.

8. „Ateities" ir ateitininkų gimimas. — Visuomeninė Dovydaičio veikla prasidėjo nuo moksleivių. Žinomas įdomus faktas, kokiu būdu buvo paskubintas žurnalo „Draugijos" priedo „Ateitis" pasirodymas. Prie „Lietuvių Žinių" buvo leidžiamas (nuo 1910 m.) socialistiniam jaunimui skirtas priedas „Aušrinė". Tiesa, „Aušrinėj" dar rašydavo ir galutinai neišsikristalizavę studentai, ar vyresnių klasių moksleiviai, bet ji skaitėsi, kaip buvo sakoma, „pažangiųjų" bei „pirmeivių", ar „visuomenininkų", (taip tada buvo vadinami socialistai) laikraštukas.

Studentas Pranas Dovydaitis 1910 parašė į „Aušrinę" straipsnį iš krikščioniškosios pasaulėžiūros, įvardindamas jį „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime". „Aušrinės" redaktorius stud. Stasys Šilingas (vėliau buvęs teisingumo ministeris) straipsnį įdėjo į 6 nr. Bet ten buvo gana charakteringas redakcijos prierašas: „Draugo Dovydaičio pasižadėjimas rašyti ir daugiau straipsnių iš to paties ciklo, visai nereiškia, kad „Aušrinė" yra apsiėmus spausdinti visa tai, ką pagamins draugo Dovydaičio plunksna".

Iš tokio įspėjimo buvo greitai padarytos konkrečios išvados. Susitaręs su Jakštu — prel. Dambrausku ir paruošęs atatinkamą medžiagą Maskvoje, Dovydaitis ją išsiuntė „Draugijos" redaktoriui, kuris buvo sutikęs leisti prie to žurnalo priedą. Savo darbo produktą Dovydaitis išvydo 1911 vasario mėn. Tai buvo „Ateitis", ideologiškai gimusi Maskvoje akivaizdoje laisvamanėjančios ir socialistinės mūsų studentijos, kai Dovydaitis, pamatęs kur einama, susi-

tikęs su Dambrausku, kun. prof. Kuraičiu ir tada kun. Dr. M. Reiniu (vėliau arkivyskupu) įsitikino, jog yra pats laikas gelbėti jaunuomenę.

Nors studentaudamas Dovydaitis, kurio kuklus ir keistas apsirengimas taip pat ir čia turtingesniuose Maskvos lietuvių studentuose kėlė kartais šypsnį, aktyviai dalyvavo Maskvos lietuvių gyvenime, ir lietuvių draugijoj skaitydavo referatus, tačiau jis vis rasdavo laiko parašyti mokslinio ir filosofinio pobūdžio straipsnių „Vilčiai", „Draugijai" ir Seinuose leidžiamam „Šaltiniui". Tačiau, kai tik pradėjo eiti „Ateitis", jo paties žodžiais, jis nuo 1911 vasario mėn. ir berašė ten įvairiausiomis temomis. Dažniausiai tada Dovydaitis nepasirašinėjo pavarde, bet įvairiomis slapyvardėmis.

Šiaip buvo padėti pamatai „Ateičiai", kurios skaitytojai ėmė burtis į kuopeles, vasaromis (nuo 1911) rinktis į slaptus suvažiavimus ir vadintis ateitininkais, taip kaip „Aušrinės" skaitytojai vadinosi aušrininkais.

Uoliai Dovydaitis rėmė „Ateitį", iki 1912 metų galo vis einančią neapmokamu „Draugijos" priedu. Nuo 1913 m. „Ateitis" pasidarė savistovus laikraštis. Jos redaktorium ir leidėju vis dar buvo Jakštas-Dambrauskas, bet faktiną redagavimą šalia E. Draugelio ir Vytauto Endziulaičio, vedė Dovydaitis, kuris pats gamino daugiausia straipsnių.

Dovydaičiui iš Maskvos 1913 m. rudenį persikėlus į Vilnių, sąlygos ir tuo atžvilgiu pagerėjo dar labiau. Dovydaitis Vilniuj turėjo imti redaguoti „Viltį". Gal kas paklaus, kodėl jis, neužbaigęs savo mokslų filosofijos fakultete, turėjo būti specialiai parkviestas iš Maskvos? Štai paaiškinimas!

9. Kad „Viltis" neapviltų. — Akivaizdoje lietuvių visuomenės ankstyvo susiskaldymo, Tumas-Vaižgantas 1902 m. buvo rašęs „Tėvynės Sargo" 1 nr.: „Dar tebesame atspindis svetimųjų idėjų, nuosavos tikrai lietuviškos idėjos sulig aguonos grūdo teturėdami". Bet kun. Tumas iš to padarė tokias išvadas, jog reikia eiti **vidurio** keliu „išrandant bendrą, grynai lietuvišką, kultūrišką darbą". Tas mūsų tautinio atgimimo didysis romantikas ir parėmė Antaną Smetoną, ieškantį tokio vidurio ir taip vad. „vienybės" kelio. Tumas sumobilizavo lėšų, ir 1907 buvo išleista „Viltis". Energingasis Tumas „Vilčiai" išlaikyti pinigų buvo suradęs ir suverbavęs daugiausiai iš kunigų. Tačiau metai po metų ėmė aiškėti, kad toji Smetonos redaguojama „Viltis" į ją sudėtų vilčių nepateisino. Joje, nors leidžiamoj daugumoj už katalikų pinigus, vis atsirasdavo katalikams nepriimtinų dalykų. Ir štai, prasidėjus ateitininkų sąjūdžiui, Smetona jame įžvelgė taip vadin. „tautinės vienybės" skaldymą, ir „Viltyje" pasisakė prieš ateitininkus. Savo lėšomis „Viltį" palaikę kunigai ėmė susimąstyti arba kelti nepasitenkinimą. Dalykai priėjo prie to, kad 1913 m. pusėje laikraštis turėjo arba sustoti, arba užimti aiškią liniją katalikų atžvilgiu. Buvo pasirinkta antroji išeitis. „Vilties" pajininkai, kaip žinome, nutarė publicistą Smetoną pakeisti jaunu Dovydaičiu, nes laikraštis turėjo išlikti katalikiškas. „Viltis" nuo 1913 gruodžio 1 d. buvo paversta dienraščiu. Redaktorius Dovydaitis dienraštyje, kurio paskutinis numeris išėjo 1915 rugsėjo 19 d. Vilniuje jau esant vokiečiams, spausdino savo publicistiką, t. y., straipsnius aktualiais klausimais ir įvairias smulkmenas. Bet tuo jis nesitenkino.

Prie „Vilties" Dovydaitis įsteigė įdomų mokslo ir literatūros priedą. Tai buvo žurnalas, kurį pats Dovydaitis beveik ištisai vienas prirašydavo, ten dėdamas įvairius mokslo ir filosofijos dalykus. Pasaulėžiūriniai straipsniai iš kultūros filosofijos, iš istorijos, iš evoliucionizmo (buvo labai ilgas ir įdomus straipsnis apie tariamą gyvulių protą ir t. t.), straipsniai iš lituanistikos, teikė tam „Vilties" priedui ne tik tada, bet ir vėlesniais dešimtmečiais didelę pagarbą. Jis buvo tapęs bibliografine brangenybe

10. Pirmaujantis veikloje ir direktorius „Saulėje". — Dovydaitis ne tik rašė, jis ir veikė, ir taip visą laiką jis sugebėjo jungti rašymą ir veikimą. Šventai įsitikinęs, kad tik lietuvių moksleivių ir studentų išlaikymas katalikybėje gali garantuoti laimingesnę ateitį lietuvių tautai ir kiekvienam tikinčiajam. Dovydaitis vis daugiau ir daugiau į tą darbą įsitraukė ir jį organizavo. Jau buvo aišku, kad jis buvo pats žymiausias rėmėjas raštais „Ateities" nuo 1911 iki 1915 balandžio mėn. (tada „Ateitis" dėl karo aplinkybių sustojo). Vykdant Liuvene susikūrusios lietuvių katalikų sąjungos nutarimą, 1911 Dovydaitis pasidarė naujos

Lietuvių Katalikų Studentų Sąjungos pirmininkas (1).

Prieš pirmąjį Didįjį karą moksleivių ateitininkų ir studentų veikloje buvo dar keletas kunigų (pirmoj eilėj Kuraitis, Reinys). Tačiau Dovydaičio vaidmuo buvo pirmaujantis. Ne kas kitas, o jis nešė pirmasis jiems tą švyturį, kuris turėjo įžiebti ir sustiprinti jau nykstančią religijos dvasią. Dovydaitis jau ėmė organizuoti ne tik moksleivių ateitininkų konferencijas Kaune ir Vilniuje, bet ir katalikus studentus, kurių 1912 jau buvo 50.

Vokiečių okupacijos metu Lietuvoje pasilikęs ir tapęs nariu Vilniuje lietuvių komiteto šelpti nukentėjusiems nuo karo, Dovydaitis 1915 rudenį turėjo vykti į Suvalkų apylinkes ir susipažinti su karo padarytais nuostoliais. Grįždamas jis užsuko į Kauną ir čia vietos lietuvių veikėjų buvo pakviestas vadovauti jų bekuriamai lietuvių gimnazijai. Tad 1915 metų rugsėjo mėnesį, iš Vilniaus su šeima parvykęs į Runkius (dar būdamas Maskvoje Dovydaitis buvo vedęs), jis nuo 1916 direktoriavo „Saulės" draugijos įsteigtoje pirmoje lietuvių gimnazijoje Kaune. Priešindamasis okupantų pastangoms gimnaziją vokietinti, 1917 Dovydaitis iš direktoriaus pareigų buvo atstatytas, paskui vėl paliktas, uždėjus sumokėti 100 markių pabaudos. Jis paliko gimnazijos direktorium ir kai 1920 „Saulės" draugijos gimnazija perėjo valstybės žinion ir gavo Kauno I gimnazijos vardą.

Išėjęs į pedagogus, Dovydaitis dar labiau sutapo su ateitininkais. Kai nuo 1916 liepos mėn. Kaune prelatas Dambrauskas vėl ėmė leisti „Ateitį", Dovydaitis vėl buvo pats artimiausias bendradarbis. Šitaip jis auklėjo ir augino moksleivių tarpe ateitininkus, ir kai 1920 m., vadinasi, po dešimties metų nuo ateitininkų sąjūdžio pasirodymo buvo suorganizuotas pirmasis jubiliejinis ateitininkų kongresas Kaune, Dovydaitis buvo to iškilmingo suvažiavimo siela, šalia kitų ateitininkų pasauliečių (K. Eizausko, Dr. L. Bistro).

Toliau nė vienas ateitininkų kongresas, nė viena moksleivių ar studentų ateitininkų konferencija jau niekada nepraeis, kur prof. Dovydaitis nebus aktyviau pasireiškęs, kur jis nebus skaitęs paskaitų, ar sakęs sveikinamų kalbų, išvirstančių į atskiras paskaitas.

Turbūt, niekada nebus galima sudaryti tikslų itinerarą, t. y., kelionių sąrašą su tiksliomis datomis, kur, kiek ir kada profesorius Dovydaitis per 20 su viršum metų yra aplankęs rajoninių ir kuopų švenčių, kiek jis yra laikęs paskaitų, prakalbų, sveikinimų, kiek jis pagaliau yra kalbėjęs nuo 1930 m. slaptuose moksleivių ateitininkų susirinkimuose ar didelio pasisekimo turėjusiose agapėse. Mūsų aplinkybėmis niekas pagaliau nebesuskaičiuos, kiek prof. Dovydaitis moksleiviams ir studentams ateitininkams yra prirašęs privačių laiškų, kiek jis yra išdalinęs individualių pašalpų.

11. Žodis, daina ir sportas. — Toje nuostabioje Dovydaičio veikloje pirmoje vietoje stovi jo svarus žodis, nes kalbėjęs jis yra daugiausia. Tačiau jis yra kalbėjęs ne vien ateitininkams, bet ir kitoms katalikiškoms organizacijoms: katalikėms moterims, pavasarininkams, krikščionims darbininkams. Dovydaitis nevengdavo ir atsitiktinų progų pasakyti kalbą. Štai kartą, rodos, 1935 jis vyko į Žemaičius ir pakeliui pamatė būrį žmonių, kurie buvo apstoję šventinamą kryžių. Dovydaitis sustojo, pasakė ilgą ir žmonėms didelį įspūdį padariusią kalbą, o paskui, nežiūrint didelių prašymų pasilikti vaišėms, jis vyko toliau. Tokių įdomių atsitikimų Dovydaičio gyvenime yra buvę daugiau, bet kas šiandien juos visus gali išpasakoti.

Vis tai būdavo iš krikščioniškai grynos Dovydaičio sielos plaukią prakalbų, paskaitų, ar sveikinimų žodžiai, gilios ir originalios mintys, dažniausiai paimtos iš tos pačios dienos mišių Epistolos ir Evangelijos tekstų. Šituo būdu reiškėsi tikroji Dovydaičio apaštalavimo dvasia, kuriai jis ras-

---

(1) Iš to laikotarpio, t.y., kada ideologiškai gimė ateitininkų sąjūdis, buvo labai įdomios Dovydaičio korespondencijos su prof. Kuraičiu. Ji sudarė daug ilgų laiškų. Tačiau 1940 m. bolševikų okupacijos vasarą ji nelaimingu būdu žuvo. Toji korespondencija būtų padėjus autentiškai nustatyti, kas pirmasis yra įkvėptas tų idėjų, kurios greitai gavo apvalkalą pirmuosiuose „Ateities" numeriuose. Po trečiojo ateitininkų kongreso, įvykusio Kaune 1930 birželio mėnesį, Dovydaitis bandė „Darbininke" rašyti savo atsiminimus. Tačiau šitų numerių dabar mes čia neturime.

davo įvairiausių formų. Kaip matome, Dovydaitis nebuvo vienišas ir užsidaręs eremitas ar koks vienuolis mintytojas, kuris priėjęs prie tikrųjų tiesos šaltinių ir įsirausęs giliuose šuliniuose būtų sau juos pasilikęs ir vienas pats juos sėmęs. Dovydaitis toks nebuvo nei savo gyvenimu, nei savo mokslu. Jis buvo apaštalautojas visuomenei. jis buvo perdėm socialus žmogus. Jis susidraugaudavo su žmogum, jis dažną nepažįstamą užšnekindavo ir užimponuodavo jam savo demokratiškumu. Tokiam bendravimui jis turėjo įvairiausių formų. Mokslo ir kaimo jaunimo tarpe jis buvo linksmas, iškylų metu jis nevengdavo sportuoti, lenktyniauti, o ypač mėgdavo padainuoti. Dainų Dovydaitis mokėjo labai daug, tik kiekvienos jų turėjo būti išdainuoti visi posmai, ir jis protestuodavo, kai dainos pilnybė būdavo žalojama. Dovydaitis žinojo visokių šposų, juokų. Tiesa, kartais jo pasakojimo forma būdavo joviališka ar gruboka. Bet tame šiurkštokame sąmojyje reiškėsi visa jo neišsemiama energija, kurią jis aukojo Lietuvos katalikiškam jaunimui. Reikia neužmiršti, kad Dovydaitis į mokslą atėjo jau paūgėjęs kaimietis ir tuo kaimiškumu daugiau ar mažiau dvelkė visą laiką, tai pritaikydamas savo kalboje liaudies sąmojų, įvairius mažai kam žinomus posakius, tai pats nesidrovėdamas pavirsti kaimo žmogumi savo elgsenoje.

12. Atspara prieš totalitarizmą — Ypatingą, tiesiog didelę nuostabą keliančią veiklą Dovydaitis išvystė totalitarinio režimo, t.y., tautininkų valdymo laikais. Anuo metu negausi valdžios grupė stengėsi sulyginti, suniveliuoti visą politinį bei visuomeninį gyvenimą. Į katalikų organizacijas buvo pažiūrėta, kaip į didelę kliūtį tokioms pastangoms, tokiam suvienodinimui.

Šitokioms tendencijoms Dovydaitis visu savo temperamentu ėmė priešintis, ir nuo 1930 išvystė tokį aktyvumą, kuris iki tol jo gyvenime nebuvo dar pažįstamas. Tad visuomeniniame Dovydaičio darbe reikėtų paskutinį dešimtmetį (iki 1940) laikyti atskiru laikotarpiu, kuriam būtų užrašas: „visos mano jėgos katalikų jaunimui, krikščionims darbininkams ir pavasarininkams".

Juk niekas kitas, tur būt, taip skaudžiai neišgyveno ir neatjautė moksleivių ateitininkų organizacijos uždarymo, kaip jų tėvas, augintojas ir visada rūpestingiausias prižiūrėtojas. Jei anksčiau Dovydaitis skyrė jiems daug dėmesio, tai nuo uždarymo moksleiviai ateitininkai pasidarė jo didžiausias sielos rūpestis. Ir iš visų ano meto veikėjų, kurių šalia Dovydaičio ir jaunesnėje kartoje ėmė atsirasti, jis slaptam moksleivių veikimui aukojo daugiausia savo laiko, energijos ir savo lėšų.

Jis surado visokiausių būdų remti ir visai organizacijai, ir atskiriems jos veikėjams. Su dideliu atsidėjimu Dovydaitis susirašinėjo su vyresnių klasių moksleiviais-moksleivėmis. Toji jo korespondencija buvo labai plati ir gausi. Nevienam jis yra parašęs kelių metų laikotarpyje po keliasdešimt laiškų. Ne vien raštu, laiškais, bet ir gyvu žodžiu, savo asmenišku pasirodymu Dovydaitis palaikydavo jaunų idealistų dvasią. Paprastai jis dalyvaudavo Kauno kuopų susirinkimuose su paskaitomis-kalbomis; o sekmadieniais vargu kada jis likdavo namie. Susidėjęs įprastą lagaminuką, kur niekuomet netrukdavo kan. Sabaliausko maldaknygės „Šlovinkim Viešpatį", nes joje buvo kalboms reikalingi sekmadieniniai šv. Rašto tekstai, Dovydaitis išvykdavo. Išvykdavo jis dažnai ne vienas. Kokios nors moksleivių kuopos metinės šventės ar vėliavos šventinimo iškilmėms sustiprinti ir nuotaikai pakelti, Dovydaitis **savo lėšomis** suorganizuodavo visą ekskursiją studentų ateitininkų sunkvežimiu, autobusu ar traukiniu. Tokių švenčių metu pats Dovydaitis rodydavo giliai praktikuojančio kataliko pavyzdį, taip, kaip jis visą savo gyvenimą netik kalbėjo žodžiais, bet rodė ir pavyzdžiais. Jis buvo visada uolus ir praktikuojantis katalikas, ir religinį momentą visada pabrėždavo savo kalbose, kuriose nurodydavo nuo 1936 m. vis labiau ir bolševizmo pavojų.

Kai Kaune būdavo suorganizuojami slapti kursai moksleiviams ateitininkams, atvykusiems iš provincijos, Dovydaitis tam skirdavo ypatingą dėmesį. Jis visus tuos, ypač, kuriuos nužiūrėdavo esant reikalingus paramos ir iš kurių tikėdavosi, kad gali išeiti katalikų jaunimo vadai, labai šiltai globodavo, dažnai perimdavo jų šalpą. O šiaip kiekvienas suvažiavimo dalyvis su jo užrašu ir parašu gaudavo knygą. Štai, 1932 m. jis 50-60 tokios konferencijos dalyvių išdalino įvairių knygų. Mergaitės, pvz., gavo Hardy Schilgen „Tu ir Jis" ir Pečkauskaitės „Motina Auklėtoja". Ir taip būdavo

ne vieną kartą.

Be kitko, gerą pasiruošimą lietuvių katalikų inteligento šeimai Dovydaitis visada laikė svarbiu dalyku. Jis pats dalyvaudavo šeimyninėse šventėse, būdavo dažnas kūmas ateitininkų šeimose, jis net savo viešose kalbose dažnai paliesdavo šeimos ir prieauglio klausimą, nors jis pats, — tarp tiek daugybės darbų ir užsiėmimų, — nepakankamai begalėjo kreipti dėmesio į paties savo šeimą. Galima taip pasakyti: Dovydaitis auklėjo, globojo ir ideologiškai stiprino daugybės kitų tėvų jaunimą, į savuosius vaikus atkreipti dėmesį nebeužtekdamas laiko (2).

Metai iš metų Dovydaitis palaikė ir visa širdimi puoselėjo taip gražiai sužydusį slaptą moksleivių ateitininkų veikimą. Slaptuose moksleivių ateitininkų Centro valdybos posėdžiuose Dovydaitis, skirdamas tai moksleivių veiklai ypatingą dėmesį, nuo 1933 m. buvo nuolatinis dalyvis. Kiek teko patirti, 1933-36 m. laikotarpy Dovydaitis nėra apleidęs nei vieno slapto centro valdybos posėdžio (žinia iš Onos Girniuvienės).

13. „GAMTOS DRAUGO" IŠVYKOS

Vasaromis Dovydaitis nuo 1932 iki1937 vis ruošdavo populiarias „Gamtos Draugo" ekskursijas. Jų metu įvykdavo ir slaptos moksleivių ateitininkų konferencijos, būdavo išrenkama nauja centro valdyba.

Per tokias ekskursijas Dovydaitis, kurio mokslinė aureolė ir autoritetas moksleiviams teikdavo didelio malonumo, prisakydavo ore tiek daug kalbų, kad jis grįždavo užkimęs, prakalbėjęs balsą; o jauni ateitininkai per tokias keliones ne tik susigyvendavo, susidraugaudavo, bet sutvirtėdavo ir ideologiškai, pakilusiom nuotaikomis ir labiau pažinę kraštą, patenkinti skirstydavosi.

Savajį kraštą Dovydaitis nepaprastai mylėjo. Jis ekskursuodavo ir kitus ragindavo tai daryti. Sakydavosi išsirinkęs tokią gražią vietą Dzūkijoj, kur norėjo būti palaidotas. Tačiau jam nebuvo lemta paskutiniam žemiškam poilsiui prisiglausti taip numylėtoj tėvynėj.

„Gamtos Draugo" ekskursijose, kurios moksleiviams buvo didelė šventė,, Dovydaitis ne tik kvėpdavo gamtos meilę, bet stiprindavo ideologiškai, nevengdamas gilesnės minties prakalbų. Be abejo, nebūdavo pamirštama ir religinė dalis. Ne kartą pats Dovydaitis tokiais atvejais Mišioms patarnaudavo. Dovydaičio pasamdytas Nemuno garlaivis (visada „Kęstutis") veždavo pilną laivą moksleivių, (kartais iki 200), pro Zapyškį, Veliuoną, į Jurbarką, kur būdavo sustojama nakvynei. Kitą dieną pietaujama pas Jankų (Bitėnuose), aplankomas Rambynas, uždegamas aukuras. Antroji nakvynė būdavo Nidoj. Sąjungos konferencija Juodkrantėj. Trečioji ekskursijos diena baigdavosi Klaipėdoj, kur būdavo sustojama porai dienų, išplaukiama į atvirą jūrą, apžiūrimas uostas, įmonės. Ekskursija baigdavosi Palangoje, iš kur būdavo ruošiamos dalinės ekskursijos į Šventąją, Papilę ir į kitas Žemaičių vietas (3).

Dovydaitis tokių ekskursijų metu su moksleivių jaunimu ypač suartėdavo, jis tada ypač nužiūrėdavo, kuris iš jų tinka vadovavimo darbui ir pasiteiraudavo, kuris yra reikalingas paramos. Ir jis pats daugelį jų yra ištisą metų eilę — jau kaip

---

2) Savi vaikai buvo pavesti žmonai, kilusiai iš to paties „sakuotnugarių" krašto, nepasiruošusiai auklėti inteligentų šeimą. Šitas klausimas buvo Dovydaičiui skaudus nepasisekimas. Neanalizuodami plačiau to fakto, turime pastebėti, kad, šitokių šeimyninių santykių akivaizdoje užaugo sumiesčionėję ir kai kurie net nukrikščionėję, nors ir gana gabūs Dovydaičio vaikai. Šitą tragediją Dovydaitis pats jautė.

---

3) Šalia šios didžiosios ekskursijos, mokslo metams pasibaigus, būdavo rengiamos mažosios „Gamtos Draugo" išvykos, į kurias atvykdavo pats prof. Dovydaitis, kiti ateitininkų centro, studentų atstovai ir beveik visų Lietuvos gimnazijų atstovai, o iš artimesnių mokyklų suplaukdavo dideli skaičiai. Pav., 1933 m. toks gaivus sąskrydis buvo prie Tauragnų, ežeru nuplaukus į Taurapilio piliakalnį, pusiasalį, o 1934 m. Anykščių šilelyje, aplankant vysk. Ant. Baranausko klėtelę, jos sargą—rašytoją A. Vienuolį, ką tik išleidusį „Viešnią iš Šiaurės". Sąskridžiuose būdavo įspūdingos pamaldos, prakalbų, dainų, laužų, sporto, įvairumų ir t.t. Tai tikros jaunimo vispusiškos atgaivos dienos, po kurių, kupina gražių įspūdžių, moksleivija pasklisdavo vasarai į tėviškes.

Red.

studentus Kaune — globojęs ir individualiai šelpęs.

Toji Dovydaičio globa nebuvo oficialus dalykas. Jei ką jis globodavo, tai jis globodavo jautriai, atsidėjęs visa širdimi, ypatingo dėkingumo nelaukdamas. Toks globotinis — globotinė jausdavo jį lyg tėvą. Visi arčiau pažinę Dovydaitį gali paliudyti, kad jis apskritai savo sielos gilumoje buvo labai jautrus ir švelnus žmogus.

Įsitraukęs į tokį apaštalavimo darbą Dovydaitis vis daugiau ir daugiau susirasdavo pareigų. Iki 1920 m., kaip žinome, jis buvo rūpestingiausias ideologinių straipsnių teikėjas „Ateičiai". Nuo 1921 m. jis ėmė leisti moksleivėms ateitininkėms atskirą laikraštėlį „Naujoji Vaidilutė", įdomiai ir turtingai jį redaguodamas iki 1925. Nuo 1930 m. „Naujoji Vaidilutė" pasidarė moterų inteligenčių žurnalu ir ėjo iki bolševikų okupacijos 1940.

14. Tarp Šalkauskio ir Pakšto

Iki 1927 m. Dovydaitis buvo visos ateitininkų organizacijos formaliai nerinktas vadas. Jį pakeitė prof. Stasys Šalkauskis, davęs organizacijai naują išorinę konstruktyvią formą, ir tuo būdu Palangos reorganizacinėj konferencijoj 1927 m. pats tapdamas pirmuoju Ateitininkų Vadu. Atrodė, kad natūraliai tokiu federacijos Vadu tapti teisė turėjo priklausyti Dovydaičiui. Pats Dovydaitis yra tą Palangos konferencijos, sakytume, duotą „antausį" skaudžiai pajutęs ir išgyvenęs. Tik nepaprastai didelė jo meilė ateitininkams neleido jo nuošaliau pasitraukti, ir Dovydaitis, kaip žinome, dirbo ir toliau.

Čia reikėtų truputį paaiškinti, kodėl tada gausūs Kauno universiteto ateitininkai studentai Palangos reorganizacinėje konferencijoje buvo padėję visas pastangas pamatyti naujai reorganizuotos ateitininkų organizacijos priekyje stovinti savo populiarumu pačioje aukštybėje prof. Stasį Šalkauskį. Atsakymas yra paprastas. Kam tada neimponavo Šalkauskio didelis autoritetas universitete, jo nepaprastas pasisekimas paskaitose, jo ideologinis gilumas, jau nekalbant, sakytume, apie tobulą savo išorinių formų apvaldymą, išsiauklėjimą ir t. t. Ateitininkų studentija skaitė labai dideliu laimėjimu matyti jį savo vadu. Šalkauskis pakluso, o Dovydaitis nuėjo dirbti su moksleiviais, kuriems Šalkauskis visą laiką paliko neįkandamas ir tam tikra prasme svetimas, nes Šalkauskio akademiškumas ir toji idealinė plotmė, kurioje jis atsistodavo, moksleiviui sunkiau prieinama.

1930 m. birželio mėn. kongrese Kaune Dovydaitis buvo formaliai pastatytas kandidatu į Federacijos vadus šalia prof. Dr. Pakšto. Paskutinysis buvo gyvas savo naujais sumanymais, moderniškais šūkiais, ir daugeliui atrodė, kad jis būsiąs pats judriausias veikėjas. Nevienas studentas tada, tarp kurių buvo vedama slapta rinkiminė propoganda, manė, kad Pakštas yra daug modernesnis, gyvesnis ir platesnis šalia tokio Dovydaičio, kuris studentuose buvo laikomas jau senstančiu, kai kam įkyrėjusiu ilgų kalbų sakytoju, priešu moderniųjų šokių. O pagaliau, žinoma, visus tuos studentus, kurie paskubomis teieškojo dailaus žodžio, puikios išorinės formos ir ypač elegantiškos laikysenos, Dovydaitis užimponuoti negalėjo.

Bet „ateitininkų tėvas" ir šį kartą smūgį kantriai, krikščioniškai priėmė. Kaip žinome, jis pradėjo su moksleiviais ateitininkais dar glaudžiau bendradarbiauti, o užėjus slapto veikimo metams, pasidarė tikruoju-faktiniu ateitininkų vadu, be kurio tas slaptas veikimas neįsivaizduojamas ir, gal būt, būtų buvęs neįmanomas.

15. Su darbininkais ir „Darbininku"

Atskirai reikia paminėti Dovydaitį, kaip krikščionių **darbininkų** veikėją, kur jis nurodė būsimiems ateitininkams darbo sritį, su kuria, šalia Dovydaičio, reikia paminėti, buvo sutapę be laiko mirę a. a. V. Endziulaitis (1919), a. a. Dr. Pr. Dielininkaitis (1943 ir J. Katilius. Čia reikėtų poros paaiškinimų.

1926 m. Lietuvos politiniam gyvenimui buvo keliais atvėjais lemtingi. Tų metų pavasarį buvo nauji seimo rinkimai, kurių rezultatai pakeitė ligtolinę Seimo daugumą, o tuo pačiu ir vyriausybę. Ypač per tuos rinkimus stipriai nukentėjo krikščionių darbininkų — Darbo Federacijos padėtis. Iš 12 atstovų jų į naują Seimą tepraėjo penki. Tai stipriai paveikė ir organizacijos mases, ypač kad kai kurie buvę atstovai dabar skubėjo keisti savo nusistatymus ir derintis prie naujų vėjų.

Lietuvos krikščionių darbininkų sąjūdis buvo užplaukęs ant seklumos. Tie, kurie tada jautė dėl sąjūdžio likimo atsakingumą, dairėsi, į ką galėtų stipriau atsiremti. Ir tąja atrama tapo Dovydaitis. Jau 1927

m. jis buvo kooptuotas į Darbo Federacijos centrinę vadovybę ir pasidarė „Darbininko" bendradarbis. Nuo to meto Dovydaitis yra glaudžiausiai susijęs su tolesniu Lietuvos krikščionių darbininkų organizuotu veikimu. Ypač nuo 1934 balandžio 8 d., kai jis pats, aplinkybėms susiklosčius, turėjo stoti to sąjudžio priekyje, pats tapdamas jo pirmininku.

Nežiūrint gausybės visokių pareigų ir darbų, Dovydaitis visada rado laiko atsidėti ir krikščionių darbininkų sąjūdžio veiklai, tiek dalyvaudamas susirinkimuose, subuvimuose, parengimuose, tiek ir spaudoje. Ir paskutinis 1940 m. gegužės mėn. Vilniuje įvykęs krikščionių darbininkų sąjudžio suvažiavimas Dovydaitį buvo išrinkęs centro vadovybėn. **Dovydaitis yra tas, kuris Lietuvos krikščionių darbininkų sąjūdį ne tik nuo seklumos nuyrė, bet išvedė jį sėkmingai į platesnius vandenis ir taip buvo iki 1940 m. sutemų.**

Ypač daug darbo ir rūpesčių Dovydaitis turėjo, kai 1928-29 krikščionių darbininkų sąjūdis, ypač „Darbininkas", užėmė kietą poziciją prieš tautininkų režimą, ir kai eilė sąjūdžio veikėjų atsidūrė arba Varnių koncentracijos stovykloje arba buvo ištremti iš savo gyvenamos vietos kur nors į provincijos užkampį policijos priežiūrai. Vienu laiku apie pusmetį Dovydaičiui pačiam vienam teko visa našta, ir jis nenuleido rankų. Didesnioji dalis „Darbininko" būdavo jo plunksnos. Dažnai būdavo taip, kad jau laikraštį belaužant paaiškėdavo, kokios skilties trūkumas, nes cencūra negailestingai daug ko nepraleisdavo. Tada būdavo skambinama Dovydaičiui. Ir jis per kokią valandą jau kviesdavosi pasiimti reikalingą medžiagą. Tuometinį reikalų vedėją (J. Katilių) jis šypsodamasis kitaip nevadindavo, kaip egzekucininku ir terorizuotoju, bet nebuvo atsitikimo, kad jis būtų atsisakęs ką prašomas padaryti.

Tada ir finansinė Darbo Federacijos padėtis buvo sunki. Dovydaitis nuolat žiruodavo už „Darbininką" spaustuvei vekselius, pats rūpinosi jų išpirkimu. 1934 pavasarį „Darbininko" finansinei padėčiai stipriai pašlijus, Dovydaitis ryžosi jį perimti savo globon, tapo jo redaktorium ir reikalą išgelbėjo. „Darbininkas" išsilaikė ir pamažu atkuto. Duodamas naujų idėjų, Dovydaitis ypač stengėsi į darbininkijos organizavimą ir vadovavimą įtraukti jaunesnius ateitininkus. Reikia pripažinti, kad tatai buvo nelengva, nes pastaraisiais nepriklausomo gyvenimo metais Lietuvos jaunimas nebuvo pasinešęs į visuomeninį darbą. Tačiau ir šiuo atžvilgiu Dovydaičio pastangos nebuvo tuščios. Eilė studentų ateitininkų buvo įtraukti į darbą, ypač į „Darbininko" bendradarbius. Jei kam kiltų klausimas, kodėl žymusis mokslo žmogus Dovydaitis ėjo į Lietuvos darbo žmones, atsakymas yra aiškus: katalikiškojo apaštalavimo reikalas, **iki tol lietuvių katalikų inteligentų darbininkuose stipriai apleistas**, diktavo eiti ir dirbti. Tad Dovydaitis ėjo nesvyruodamas ir traukdamas į darbą kitus.

16. Vieša, slapta veikla, policija, kalėjimas. — 1930 m., t. y., tuo laiku, kada ypatingai buvo paaštrėjęs tautininkų rėžimo noras užgniaužti visuomeninę katalikų veiklą, Dovydaitis tapo ir Katalikų Veikimo Centro (t. y., Katalikiškos Akcijos) pirmuoju vicepirmininku. Vadinasi, šalia savo veiklos ateitininkuose jis vis daugiau ir daugiau dalyvaudavo ir kitų katalikų organizacijų darbe, ypač pavasarininkų veikloje. Ateitininkų, ypač moksleivių veiklai, Dovydaitis daugiausia atsidėdavo mokslo metai. O vasaros būdavo skiriamos pavasarininkų suvažiavimams, jų rajoniniams kongresėliams, jų šventėms. Ir pavasarininkuose tada Dovydaitis buvo tapęs neoficialus jų vadas. Beveik kiekvienas platesnis katalikų jaunimo subuvimas nuo 1932 m. be Dovydaičio neapseidavo.

Šioje vietoje, nebeminėdamas daugiau faktų, noriu atkreipti dėmesį į vieną Dovydaičio visuomeninės veiklos bruožą. Toji veikla daugiausia buvo skiriama jaunimui, ir pirmoj eilėj, šviesos besiekiančiam, tiesos ieškoti bepradedančiam jaunimui; apskritai, ta veikla buvo skirta, jei taip galima pasakyti, tiems patiems sluoksniams, kuriems yra daugiausia pagundų ir daugiausia pavojų nueiti gyvenimo klystkeliais. Jei Šalkauskis savo asmenybe spinduliavo ir veikė tik subrendusios intelektualinės kultūros šviesuomenės sluoksnius, tai Dovydaitis yra jo savotiškas antipodas ir sykiu integralus pratęsėjas į plačiuosius sluoksnius ir į pirmuosius mokslinimosi žingsnius bežengiantį jaunimą.

Ano meto rėžimo sąlygose veikimas Dovydaičiui vis labiau sunkėjo. Bet ir konferencijose ir suvažiavimuose sugebėdavo labai įdomiai ir prieš ano meto policijos

cenzūrą gudriai užmaskuotai sakyti savo kalbas ir skaityti paskaitas. Čia Dovydaitis buvo nepasiekiamas meisteris. Suvažiavimuose sėdį siauro išsilavinimo valdininkai-stebėtojai dažnai nesusigaudydavo, kai susirinkusieji tas kalbas puikiai suprasdavo ir darydavo sau išvadas. Bet kartais Dovydaičio kalba jau būdavo tokia aiški. kad policijos pareigūnas pakildavo nuo kėdės, tikslu uždaryti konferenciją. Tai pastebėjęs, Dovydaitis nubanguodavo kalbą kita kryptimi, kol vėl užliedavo naują, stiprių sakinių bangą, pastatančią policijos valdininką vėl į neaiškią padėtį ir vėl laukiantį momento pakilti ir tarti griežtą valdžios atstovo žodį.

1932 m. pavasarį katalikų organizacijų ir valdžios santykiuose buvo prieita prie didelės krizės. Prieš pat šv. Petrą ir Povilą buvo padarytas tarptautinis skandalas, dėl kurio kiekvienas geros valios lietuvis ir šiandien turi gėdytis. Popiežiaus nuncijui ark. Bartoloni buvo pranešta, kad jis esąs nebepageidaujamas asmuo („persona ingrata"), ir jis buvo labai skubiai išvarytas iš Lietuvos. Šitokioj įkaitintoj atmosferoj Dovydaitis liepos mėn. 10 d. Marijampolės rajono pavasarininkų kongrese sakė kalbą. Už trijų dienų Marijampolės komendanto jis buvo nubaustas 3 mėn. kalėjimo „už kurstymą vienos dalies prieš kitą ir prieš vyriausybę, pasakant 1932. VII. 10 pavasarininkų kongrese Marijampolėje agitacinio pobūdžio kalbą". Po kongreso kaip tik Dovydaitis vyko su „Gamtos Draugo" ekskursija Nemunu. Iš tos ekskursijos jis tiesiai buvo suimtas ir patalpintas į Bajorų kalėjimą (prie Kretingos). Pusę mėnesio (VII. 14 — VIII. 1) Dovydaitis ten iškalėjo, o paskui visą rugpiūčio mėnesį (2. — 30. VIII) buvo laikomas Marijampolės kalėjime. Ten Dovydaitis, be kito, susipažino su komunistais kaliniais. Turėjo su jais įdomių diskucijų ir jų tarpe apaštalavo. Ano meto „Ateityje" buvo įdėta ką tik iš kalėjimo išleisto, sulysusio ir barzdoto Dovydaičio fotografija.

~~Prof. Dovydaitis [illegible]~~

Prof. P. Dovydaitis išėjęs iš Bajorų ir Marijampolės kalėjimų.

Bet Dovydaitis vis veikė toliau, labiausiai atsidėdamas moksleiviams ateitininkams, nors ir čia jis susilaukdavo valdžios nemalonumų. Pvz., dėl dalyvavimo moksleivių ateitininkų susirinkime Raseiniuose 1934 spalių 28 Švietimo Ministerio buvo įspėtas. Dovydaičio veikla vis labiau buvo sekama seklių. Reikėdavo imtis visokių gudrybių. Tarp jų galima paminėti kaip, rodos, 1935 m. rudenį Panevėžį buvo ateitininkų šventė, kurioje buvo sugalvota į prof. Dovydaitį kreiptis kaip į „prof. Dr. Dielininkaitį". Slaptas seklys ir pranešėjas policijai iš moksleivių tarpo, iki tol gerai nepažindamas veido, parašė, kad Panevėžy dalyvavo ir moksleiviams ateitininkams kalbą sakė Dr. Dielininkaitis. Kai policija prie šio prikibo už taip vad. „antivalstybinę" i kalbą, šis labai lengvai išsiteisino, nes turėjo įrodymų, kad tuo metu buvo Kaune. Šio gudraus triuko saugumo policijai nepasisekė išsiaiškinti, ir Dovydaitis galėjo dirbti toliau.

Dovydaitis ne tik pats veikdavo, lankydavo kuopas,sakydavo kalbas jų šventėse, bet jis organizuodavo, rinkdavo veikėjus, sugestionuodavo sendraugius ateitininkus mokytojus, kapelionus. Ypač jis sielodavosi, kai pasitaikydavo neveiklūs kapelionai.

Iki jo ausų nekartą buvo atėję skundai, kad Šiaulių gimnazijos kapel. kun. M. Grubys nepadeda ateitininkams. Dovydaitis 1935 lapkričio 4 d. tam kapelionui parašė griežtoką privatų laišką. Tas, įsižeidęs ir pasikarščiavęs, susirašinėjimą parodė Švietimo ministerijos pareigūnui. Visa ko-

respondencija ištisai buvo paskelbta „Lietuvos Aide", žinoma, su reikalavimais Dovydaitį nubausti. Iš tiesų, 1936 sausio 16 Dovydaitis iš universiteto buvo atleistas ir grąžintas tik , už mėnesio (vasario16), prieš tai (1936. I. 23) paėmus iš jo raštišką pažadą „jokios veiklos moksleivių ateitininkų tarpe nuo šiol nevaryti".

Kai už metų vėliau pasirodė Lietuviškos Enciklopedijos tomas, kuriame buvo kondensuotai paduota prof. Dovydaičio biografija, ten buvo išcituotos ir Marijampolės komendanto, ir raštiško pažado ištraukos, aprašant tuos incidentus. Valdžiai ir cenzūrai, kuri ne kiekvieną Lietuviškos Enciklopedijos sąsiuvinį vartydavo, buvo nemalonumų. O kun. Grubys Lietuviškos Enciklopedijos redakcijai reiškė griežtą protestą.

To dešimtmečio (nuo 1930 — 40 m.), kada Dovydaitis ypač gyvai reiškėsi visuomeninėje veikloje, visuomeniniai santykiai susidėjo iš įvairių daug energijos ir nervų paėmusių rūpesčių katalikų veikėjams. Dovydaitis tuos rūpesčius labiausiai išgyveno. Visų jo reikalų viršūnėje buvo moksleiviai ateitininkai, krikščionys darbininkai. Visiems tiems darbams Dovydaitis negailėjo nei savo sveikatos, nei savo lėšų, nei savo energijos ir triūso. Tai buvo Lietuvos žemėje tikrasis apaštalautojas, tikras šv. Povilo sekėjas, su jo obalsiu.

Šitame labai probėkšmiais paliestame Dovydaičio veiklos apybraiže, kurį tremtyje padaryti pilnesniu gal ir sunku būtų, reikėtų dar priminti Dovydaitį kaip profesorių.

IV. DOVYDAIČIO MOKSLINĖ VEIKLA IR JO ŽURNALAI

17. Politiniai žingsniai. — Esame minėję truputį Dovydaitį, kaip Lietuvos Tarybos narį. Politiniam darbui Dovydaitis niekuomet nebuvo visa siela atsidavęs, bet jis dirbo tiek, kad kartais reikalavo būtinos aplinkybės. Kaip Vilniaus lietuvių konferencijos dalyvis vokiečių okupacijos metu (1917. IX. 18-23), Dovydaitis buvo išrinktas tada į 20-ties asmenų Lietuvos Tarybą. Ir jis padėjo savo parašą po vasario 16-tos aktu. Dovydaičio veikimas Lietuvos Taryboje yra bendras ano meto visų lietuvių šviesuolių veikimas. Atgauti, iškovoti Lietuvai nepriklausomybę buvo visų jų tikslas. Šitame darbe, jei taip galima išsireikšti, nieko specialiai „dovydaitiško" nepastebim. Jis derinosi į tuos bendruosius ano meto politinio veikimo rėmus.

Paminėtinas dar kitas faktas iš Dovydaičio politinio veikimo. Kai 1919. I. 5 bolševikai užėmė Vilnių, mūsų vyriausybė atsikėlė į Kauną. Atsistatydinus II-jam (Mykolo Šleževičiaus) ministerių kabinetui, Valstybės Tarybos prezidiumo pavestas (1919. III. 10), Dovydaitis už dviejų dienų sudarė iš eilės trečią Ministerių Kabinetą. Tai buvo labai sunkus laikas. Skurdi ir naujakurė valstybė turėjo įvairiausių rūpesčių: reikėjo gintis nuo bolševikų, reikėjo organizuoti savanorius ir t. t. Dovydaitis nepabūgo ir šito darbo, kada iš viso buvo neaišku, ar bolševikai neužims ir paties Kauno. Dovydaitis išbuvo ministerių pirmininku mėnesį (iki 1919. IV. 12). Kairieji ir liberalai Dovydaičio kabinetą pravardžiuodavo „gyvojo rožančiaus" kabinetu. Šitoj vietoj negaliu nepastebėti vieno dalyko: „Klerikalui" Dovydaičiui atsistojus Lietuvos valstybės priekyje, kai kurių valstybės įstaigų valdininkai mėgino jį sabotuoti, organizuodami **streiką.** Iš to fakto galime spręsti, kaip stipriai prieš nepriklausomybiniais laikais buvo nukatalikėjusi lietuvių šviesuomenė. (Šia proga priminsiu, kad 1917 m. Petrapilio seime kairieji nenorėjo kartu sėdėti su katalikais prezidiume. V. Endziulaitis turėjo vien todėl iš prezidiumo pasitraukti. O 1918 m. gale Vilniuje pirmame ministerių kabinete nesutiko jie kartu būti su kunigu ministeriu).

Kai dėl Dovydaičio ministeriavimo, žinoma, reikia pasakyti, kad jis neturėjo kaip ir daugelis ano meto politikų, atitinkamų išorinių diplomatinių ir labai elegantiškų manierų. Nuo jaunystės jis buvo labai paprastas, ir, sakytume, savo apsiėjime, kartais stačiokiškas. Tokiu jis liko ir toliau, kai pasiekė aukščiausių mokslo postų. Nors Dovydaitis ir nežinojo diplomatinio protokolo, bet jis įrodė, kad reikalui ir ypač pavojui esant, jis gali imtis sunkaus ir atsakomingo politinio darbo.

18. Plačiausiuose spaudos baruose. — Iš ministerio pirmininko posto pasitraukęs ir apskritai iš politinio darbo išėjęs, Dovydaitis grįžo dirbti gimnazijon pedagoginio, o drauge ir mokslininko darbo, su kuriuo jis daugiau nebesiskyrė. Mokslo Dovydaitis labai buvo ilgėjęsis nuo mažens. Dabar

jis galėjo juo vis labiau ir labiau užsiimti.

Įsikūrus Kaune aukštiesiems kursams, Dovydaitis 1920-22 m. buvo ten lektorius ir skaitė senovės filosofijos istoriją. Įkūrus Lietuvos universitetą Kaune (1922. II. 16), branduolinis skirtų profesorių kolektyvas išrinko Dovydaitį mokomojo personalo nariu Teologijos-Filosofijos fakultete. Atsisakęs nuo gimnazijos direktoriaus pareigų 1922 mokslo metų gale, Dovydaitis atsidėjo tik universitetiniam darbui ir jo įkurtiems, redaguotiems ir beveik vieno prirašomiems žurnalams. Trumpai jo mokslinė eiga buvo tokia: Penkis mėnesius (1922. II. 20 - VI. 9) pabuvęs docentu, jis birželio 9 buvo pakeltas ekstraordinariniu profesorium, o nuo 1928 rugsėjo 2 d. ordinariniu profesorium. 1928-29 jis buvo universiteto senato sekretorius. Dėl žymios ir gausios jo mokslinės veiklos Teologijos-Filosofijos fakultetas suteikė Dovydaičiui filosofijos daktaro laipsnį. Reikia paminėti, kad per eilę metų Dovydaitis universitete skaitė pirmoj eilėje senovės istoriją, senovės filosofijos istoriją, religijų istoriją. Bet buvo ir kitokių jo skaitomų mokslų: vidurinių amžių filosofijos istorija, istorijos filosofija, pedagogikos istorija.

Prof. Dovydaitis visuomet, sakytume, tiesiog karštligiškai sekė naujausius mokslo tyrinėjimus, visada apžvelgdavo po keliolika įvairiausių jo specialybės ir jam mėgstamų žurnalų, visada jis patiekdavo naujausią specialią literatūrą ir jos išvadas, nors ne visada bekreipdavo dėmesį į reikiamą paskaitos išdėstymą. Kas nežino, taip vad. „Dovydaičio bibliotekos", kurioje poros kambarių ir dar koridoriaus ir laiptų sienos tiesiog griuvo nuo knygų. Savo prenumeruojamiems užsienio žurnalams (o jų didelę dalį Dovydaitis gaudavo ir Teologijos-Filosofijos Fakulteto ar universiteto bibliotekose), jis vis laikė beveik visą didelę sieną užimančią lentyną. Joje buvo rūpestingai išdėstyta daugybė žurnalų, labiausiai iš gamtos mokslų srities. Tad, suprantama, kodėl kiekvienu savo gretimos srities klausimu Dovydaitis pažino ar žinojo naujausią literatūrą ir jos nevengdavo nurodyti prie savo bendradarbių straipsnių.

Pats sistemingo kurso, universitetinių paskaitų skaitymas nebuvo su jo prigimtimi sutapęs. Čia gal, be kitko, buvo ir ta priežastis, kad Dovydaitis skaitė tokius specialius kursus, kuriems buvo labai maža klausytojų. Senovės istorijai reikėjo graikų kalbos mokėjimo ,kurios universitete studentas nebenorėjo mokytis. Todėl kartais Dovydaitis šitam dalykui turėdavo vieną ar du studentus. Kaip katalikiško jaunimo šventėse ir suvažiavimuose Dovydaitis buvo labai malonus visuomenininkas, visada besireiškiąs savo sąmojumi, savo įprastomis kalbomis, taip universitete jis buvo kitoks: susirūpinęs, kartais paniuręs, sakytume, net iš dalies nervingas.

Labiau negu sistemingam paskaitų paruošimui Dovydaitis savo jėgas buvo skyręs visuomeninei kovai, apaštalavimui ir plunksnai. Dovydaitis nemažiau buvo plunksnos žmogus, kaip ir veikėjas. Šitam darbui, ypač žurnalų leidimui ir redagavimui, jis buvo skyręs daug savo jėgų.

Jeigu Dovydaitis savo visu veikimu, enciklopedizmu, savo minties gilumu ir idėjiniu turtingumu turi tam tikro panašumo su didžiuoju lietuvių publicistu A. Jakštu-prel. Dambrausku, tai savo plunksnos produktu ir žurnalų suorganizavimu jis yra aną pralenkęs. Dambrauskui-Jakštui buvo pasisekę prieš I D. Karą savo redaguojamą „Draugiją" padaryti aukšto lygio žurnalu. Dovydaitis gi sugebėjo visus žurnalus, kuriuos jis redagavo ne tik išlaikyti, bet juos ir padaryti turiningais, aktualiais, įdomiais.

Štai dar 1918 m. jis įsteigė pedagoginį žurnalą **„Lietuvos Mokyklą"** ir jį redagavo iki 1924. Per tuos šešeris metus tame žurnale randi daug vertingesnę medžiagą, negu vėlesnio redaktoriaus išleistuose tomuose. 1920 m. Dovydaitis įsteigė gamtos ir gretimų mokslų žurnalą **„Kosmos"** ir jį redagavo ištisą 20 metų, sugebėdamas pritraukti įvairių pažiūrų gamtininkų. „Kosmos" buvo tikras Dovydaičio mokslinis kūdikis, nors jo prenumeratorių ir nebuvo daug. Nuo 1929 m. Dovydaitis prie „Kosmos" buvo ėmęs per devynerius metus (iki 1937) leisti įdomų gamtos mokslų populiarizacijos priedą **„Gamtos Draugą"**. Jo skaitytojai buvo daugiausiai „Ateities" prenumeratoriai, ir jie jį gaudavo nemokamai.

1921 m. Dovydaitis įsteigė filosofijos žurnalą **„Logos"** (Žodis), kuris nuo 1923 m. tapo Teologijos-Filosofijos fakulteto organu, ir iki galo per 19-ką metų buvo steigėjo rūpestingai redaguojamas. Jau buvo minėta, kad tais pat 1921-ais Dovydaitis buvo įsteigęs mergaitėms ateitininkėms žurnalą **„Naujoji Vaidilutė"**, kurią jis pats redaga-

vo penkeris metus. Tad vienu metu minėtų keturių žurnalų („Lietuvos Mokykla", „Kosmos", „Logos", „Naujoji Vaidilutė") steigėjas redagavo iš karto **visus keturis** žurnalus (nuo 1921 iki 1924). Bet nuo 1924 m. „Lietuvos Mokyklą" atidavęs dr. Kl. Ruginiui, Dovydaitis Teologijos-Filosofijos fakulteto Teologijos skyriuj įsteigė naują žurnalą „Soter" (Išganytojas) ir jį redagavo iki 1930, duodamas įdomių straipsnių iš primityvių religijos ir apskritai daug medžiagos iš religijų istorijos. Kai fakulteto teologai mažai į žurnalą rašė, pats redaktorius užpildydavo „Soteriui" skirtų lankų dalį.

1929 m. Dovydaitis kurį laiką buvo atsakomasis **„Darbininko"** redaktorius ir po pertraukos nuo 1934 iki bolševikų atėjimo (1940 m.). Nuo 1933 metų jis buvo iš eilės aštuntas **„Ateities"** atsakomasis redaktorius. Bet Dovydaitis „Ateities" redaktorium buvo ne tik iš vardo. Kaip žinome, tai buvo sunkus, katakombinis Lietuvos ateitininkų moksleivių veikimo metas, kada buvo pasiekta stebinančių laimėjimų. Tad ir į žurnalą „Ateitį" Dovydaitis kreipė daug dėmesio.

Jeigu statistiškai suvesti Dovydaičio redagavimo darbą krūvon, tai gauname, kad devyni žurnalai ir laikraščiai (čia įskaitome ir „Viltį" ir „Gamtos Drugą") sudaro 85-rius redagavimo metus. Ar kas galėtų drįsti tiksliai apskaičiuoti visus tuos puslapius, jau nekalbant apie spaudos ženklus, kuriuos Dovydaitis ne tik perskaitė, bet pats tikrino ir korektūras. O sekretorių, raštininkų mašininkų ar reikalų vedėjų Dovydaitis nepripažino. Jis viską atlikdavo pats, ir pats labai rūpestingai žiūrėdavo kiekvieną spausdintą žodį, nes korektūros klaidos jį tiesio jaudindavo. Iš čia suprantama, kodėl jo žurnaluose būdavo ne tik taisyklinga lietuvių kalba, bet ir pats minimumas korektūros klaidų.

Korektūrų skaitymas Dovydaičiui atimdavo labai daug brangaus laiko. Kaip be žurnalo redagavimo jis neįsivaizduojamas, taip jis neįsivaizduojamas be nuolatinių korektūrų puslapių, kuriuos iš portfelio išėmęs jis skaitydavo kiekvienoje vietoje, ar tai autobusu važiuodamas, ar tai kokiame universitetiniame minėjime, ar šventėje dalyvaudamas. Čia galima būtų jam padaryti ir priekaištą, kad jis mokslinės technikos požiūriu, galėjo korektūrų ir spaustuvės darbą taip tvarkyti, kad jam liktų tiktai grynasis kūrybinis ir mokslinis darbas. Ir jeigu tuos pusdienius, kuriuos Dovydaitis praleisdavo „Šviesos" spaustuvėje Kaune, būtų jis prasėdėjęs savo bibliotekoje, savo nepaprastais gabumais jis dar daugiau būtų nuveikęs.

Kaip minėjau, Dovydaičio redagavimo metų susidaro 85-ri. Jeigu vieneriems metams skirsime tik minimumą — 200 redagavimo puslapių, tai gausime, kad jis yra **suredagavęs 17.000 puslapių.** O tai Dovydaitis yra atlikęs per 27 savo darbo metus Lietuvoj (1913-1940). Savo redaguotuose ar įkurtuose žurnaluose Dovydaitis pats yra daugiausia rašęs. Ir kai suvedi maždaug krūvon viską,kas Dovydaičio rašyta, tai randi, kad jo raštų yra ne tik filosofijos, jos istorijos, kultūros filosofijos ir jos istorijos, religijos filosofijos, religijų istorijos, hagiografijos (šventųjų gyvenimai), pedagogikos, pedagogikos istorijos, visuomenės mokslų, bet ir iš gamtos mokslų srities. Apie 1928 metus Dovydaičiui gamtos mokslai vis labiau pasidarė svarbiu jo domėjimosi objektu. Tad jis prirašė iš geografijos, geologijos, paleontologijos kosmografijos, gamtos mokslų istorijos ir gamtos filosofijos.

19. Lietuviškoji Enciklopedija. — Būtų labai nepilnas vaizdas kalbėti apie Dovydaitį, kaip apie plunksnos ir rašto darbininką, jeigu nepaminėtume jo, kaip Lietuviškos Enciklopedijos vice-redaktoriaus ir artimo tos enciklopedijos bendradarbio. Ten Dovydaitis yra atlikęs milžinišką darbą. Į kiekvieną Enciklopedijos sąsiuvinį, kurių 12 sudarydavo vieną tomą, ėjo didelis kiekis medžiagos. Dovydaitis ne tik pats rašydavo, bet ir taisydavo, koreguodavo kitų parašytus straipsnius, juos papildydavo ir t. t. Kiek šimtų straipsnių per 10 tomų (120 sąsiuvinių) Dovydaitis pats yra prirašęs ir kiek šimtų papildęs, beskaitydamas kitų rašytuosius, tiksliai būtų galima nustatyti tik turint visų rankraščių archyvą, likusį Lietuvoje vadinamam Vaižganto muziejuje, arba V. D. Universitete rankraščių skyriuj.

Vyriausias Lietuv. Enciklopedijos redaktorius prof. Vcl. Biržiška Dovydaičio talką, jo mokslinį patyrimą, enciklopedizmą ir t. t. labai brangino. Dovydaitis sugebėjo surasti labai įdomias bendradarbevimo ir sugyvenimo formas su jautriu prof. Vcl. Biržiška. Dovydaičiui buvo svarbu — nusileidus smulkmenose, laimėti principuose.

Ir čia jis buvo pats apaštalautojas, tiesos žodžio skelbėjas. Jis labai džiaugdavosi, kai galėdavo kitų straipsnius papildyti naujausia literatūra, kai sugebėdavo prieš senas ir sugriautas teorijas, bet vis dar ieškančias vietos Lietuviškoje Enciklopedijoje, prirašyti naujausius mokslo laimėjimus.

Prof. Vcl. Biržiška šiuo atžvilgiu buvo Dovydaičiui atlaidus ir tolerantas. Pav., prie žinomojo gamtininko prof. Tado Ivanausko straipsnio apie evoliucionizmą, Dovydaitis, ne be konfliktų su straipsnio autorium prirašė tiek daug, kad išėjo atskiras straipsnis su atskira literatūra. Tokiais savo prierašais Dovydaitis buvo pagarsėjęs ir žurnaluose, kur jo prierašai ar nurodomoji literatūra kartais užimdavo daugiau skilčių, negu atatinkamo autoriaus straipsnis. Dovydaičio darbas prie Lietuviškos Enciklopedijos turėjo nepaprastos reikšmės, kurios lietuvių katalikiškoji visuomenė nėra dar pastebėjusi ir įvertinusi. Jeigu Lietuviškoji Enciklopedija nebuvo nuspalvinta liberališkai masoniškomis ir sekliomis žiniomis, tai yra didelis mūsų enciklopedisto nuopelnas.

20. Dievo ginklanešis. — Atskira tema būtų kalbėti apie Dovydaičio mokslo raštus. Baigdami turim priminti tai, ką esame sakę pradžioje: Dovydaičio visa veikla yra kova už Tiesą, už Dievą. Jį norėčiau pavadinti „Dievo ginklanešiu“,ir tas posakis Dovydaičiui labiausia tinka. Jis visur ieškojo progos, ypač kai vyko aštri pasaulėžiūrinė kova, parodyti tikrąjį kelią, surinkti iš mokslo įrodymus, anuos nerūdijančius ginklus ir vesti kovą prieš visus skeptikus, bedievius, masonus ir kulturbolševizmo skleidėjus.

Kaip Dovydaitis savo laiku gimnazijos moksleiviams parodė ir net įkvėpė drąsos, kad moksleivis gali būti ir neliberalas, ir nesocialistas,taip tas pats Dovydaitis, jau nukatalikėjusiai šviesuomenei parodė naujus mokslo ir tyrinėjimų laimėjimus ne sausais moralais, o mokslinės medžiagos gausa, pirštu prikišamai teigdamas ir lyg sakyte sakydamas: „Klausykite vyručiai! Jūs atsovaujate jau sukritikuotas ir atsilikusias pažiūras. Štai skaitykite tikruosius faktus į tiesą“.

Įsivaizduoju, kad tik tokiais nusiteikimais galėjo būti parašyti ir pirmieji dar jauno Dovydaičio raštai. 1911 m. jis atskirai išleido „Biblija ir Babelis“. 1914-tieji metai buvo labai reikšmingi. Tada, kai evoliucionizmas buvo „mados dalykas“, kada sielos buvimas buvo remiamas neva tikra Darvino teorija apie žmogaus kilmę iš bezdžionės, tada Dovydaitis išleido studijelę „Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija“. Bet dar svarbesnė buvo jo tais pat metais studija „Kristaus Problema“. Ten Dovydaitis, vaizdingai kalbant, kaip su didžiausia mokslo faktų ar naujausių tyrinėjimų duomenų kūju, taip trinktelėjo per smegenis visiems tiems, kurie abejodavo ar kartais drįsdavo neigti Kristaus buvimą, kad Lietuvos šviesuomenei tas klausimas skaitėsi visiems laikams išaiškintas, ir, rodos, po 1914 m. niekas jo rimtai nebėra drįsęs kvestijonuoti. Taip pat iš tos pat pasaulėžiūros srities yra išėjusi studija „Kultūra, religija ir mokykla“, ir daugiau panašių.

Šitaip Dovydaitis iki 1940 m. nebuvo turėjęs laiko susitelkti atskiram didesniam tyrinėjimui ar stambesniai mokslo knygai. Jis vis rašydavo savo studijas straipsnių pavidalu, o jos būdavo kartais daugiau kaip 100 puslapių. Sritys, kurios siekdavo Dovydaičio domėjimosi ribų, buvo nepaprastai plačios. Kodėl taip įvyko, kad Dovydaitis nesusitelkė vienam kuriam mokslui, ir neišsikasė viename dalyke tokio gilaus šulinio, kuris yra charakteringas daugeliui Vakarų Europos mokslininkų? (Kartais jie išsikasa ir užtrokšta!)

Dovydaitis, kaip ir Jakštas, dirbo ir veikė tuo laiku, kada atsidėti vienam kuriam mokslui dar skaitėsi didelė prabanga. Reikėjo pirmiausia užpildyti elementariausias spragas. Kai nebuvo nė vieno žmogaus, kuris parašytų, pvz., apie priešistorinių laikų pirmykščio žmogaus religiją, (o ten Dovydaitis rado pirmuosius Dievo įrodymus), argi buvo galima atsidėti ir visą amžių tyrinėti kokios nors primityvios laukinės tautelės, ar kokio vabzdžio gyvenimą. Ir mokslo tyrinėjimas, pvz., apie virškinamuosius blusos kanalus (anot vysk. Bučio) neabejotinai turi savo mokslinės reikšmės, bet jį galima daryti tik tada, kai iš viso nustatoma, kaip tos blusos atrodė ir kokios yra jų rūšys.

Nebespėdamas pats prieiti prie platesnių originalių tyrinėjimų, Dovydaitis labai daug lietuvino, arba kartais tiesiog vertė. Kitą priežastį, kodėl Dovydaitis taip pla-

Rokiškio gimnazijos ateitininkai 1929 m.rugsėjo 8 d. švenčia kuopos dešimtmetį, dalyvaujant prof. P. Dovydaičiui, prof. K.Pakštui, klierikui, dabar vyskupui, A. Deksniui (aukštai prie lango), dabartiniams daktarams V. Vilimui, Birutes bei Kazimierui Valteriams ir kt.

čiai griebė, paaiškina jo idejinis nusistatymas.

Iš visų pagrindinių pasaulėžiūrinių mokslų, t. y., mokslų, kurie nors kiek siejasi ar liečiasi su pasaulėžiūra, tas „Dievo ginklanešis" vis kalė tvirtus ir nesutrupančius ginklus, kad galima būtų apginti lietuvio šviesuolio pasaulėžiūrą nuo rytietiško raugo užsipuolimų.

Dovydaičio mokslo ir studijų laikais domėjimasis pasaulėžiūriniais bei ideologiniais klausimais buvo toks gyvas, kad jis pats bematant giliai įsitraukė į tą sritį, ir Lietuvos moksleiviui rodė tikrąjį kelią. Jis padėjo jam susivokti pasaulėžiūrinių kovų kryžminėje ugnyje, jis vedė jį į tą kelią, kur jis pats Lietuvoje buvo padėjęs pirmąsias tvirtas pėdas...

21. Tikriausia tikrovė — Kristus. — Šitaip mes prieiname prie tezės, kurią jau skelbėme: pasaulietiškos lietuvių katalikų šviesuomenės paruošime Dovydaičio vaidmuo yra labai didelis. Jis buvo pirmasis katalikiškasis veikėjas — pasaulietis Lietuvai, jis buvo pirmasis pasaulietis katalikas mokslininkas, kuris jau pirmajame „Ateities", t. y., 1911 m. vasario mėn. numeryje rašė į tuos, kurie dar nebuvo gavę nė ateitininko vardo: „...mes vadovaujamės **kitokiu mokslu, kitokiais** principais, klausome **kitokio** mokytojo, siekiame **kitokį** tikslą... (ir)... šiame savęs atnaujinimo procese Kristus mums yra reališkiausia iš visų realybių".

Per 30 su viršum metų Dovydaitis kartojo anuos žodžius, kuriais užbaigė savo pirmąjį straipsnį „Ateityje". Jis skelbė juos savo veiksmais, darbais ir mokslo raštais, aukodamas savo laiką, energiją ir lėšas. O tas jo darbas yra atnešęs, kaip žinome, gausius vaisius. Tad iš naujo prisikėlusi krikščioniškoji Lietuva turės dar labiau praregėti ir labiau įvertinti ne tik patį Dovydaičio darbą, bet branginti ir jo veiklos metodus.

Dovydaitis paliks Lietuvos istorijoje kaip didžiulė uola, paminklas, tvirtesnis už varį, kurio darbo nesunaikins rūdys.

V. Priedas: Dovydaitis kratosi pagerbimo Jo laiškas arkiv. Jurgiui Matulaičiui, MIC, Lietuvos apaštališkajam vizitatoriui. Originalas randasi Marijonų centriniame archyve Romoje. — Red.

Kaunas, 1926. III. 11.

Jūsų Ekscelencija,

Turiu kreiptis į Jūsų Ekscelenciją šitokiu čia išdėstomu reikalu. —

Kun. prof. P. Būčys, prieš trejetą dienų susiradęs mane universitete, paklausė manęs maždaug šitokį, mane dideliai nustebinusį, klausimą: „Ką aš manyčiau, kad popiežius paskirtų man kokį pažymėjimą?"

— Atsakydamas jam, aš jo prašiau padaryti visa, ką jis gali, idant šis klausimas, Dieve saugok, nebutų keliamas. — Jam į tai atsakius, jog šį klausimą kelt ar nekelt nuo jo visai nepareina, aš, paėmęs iš jo pat Jūsų Ekscelencijos adresą, šiuo reikalu ir noriu visai diskrečiai kreiptis į Jūsų Ekscelenciją, kadangi tariu neapsiriksiąs manydamas, jog šis dalykas yra ne keno kito, kaip tik Jūsų Ekscelencijos ir keliamas, arba negali būti bent sprendžiamas be Jūsų.

Prašydamas šio klausimo nekelti, aš neliesiu eilės tų motyvų, kurie daugiau ar mažiau turėtų asmeninio pobūdžio, o nurodysiu tik vieną, einantį tiesiai iš **katalikybės** šių dienų **reikalų Lietuvoje**. Būtent, bet koks iš bažnytinių viršūnių einąs man pažymėjimas, pagyrimas ir p., pirmiausia, darytų mane lyg kokiu pusiau dvasininkų; o dėl dvasininkų, tai šiandien plačiai įsigyvenusi nuomonė, kad jie taip (sc. katalikiškai) kalba dėl to, jog jau jų amatas, jog jie taip **turi** kalbėti. O katalikui inteligentui pasaulioniui šioki priekaištai visai atkrinta, ir, šiuo atžvilgiu, jo, kaip katalikiškos-krikščioniškos pasaulėžiūros reiškėjo ir atstovo visuomenėj laikomoji pozicija šių dienų dvasios kovose yra tikslesnė. Tatai ir aš po bet kokio pažymėjimo patapčiau daugelio savo tautiečių akyse lyg koks popiežiaus samdinys, emisaras, veikiąs duodamais iš Romos nurodymais ir už atlyginimą. O tai stipriai sumenkintų mane akyse visų, su kuriais man, Dievui dėkui, iki šiol neblogiausiai sekėsi dirbt bent kai kuriose kultūros darbo srityse, man esant čia lyg kokiu to darbo organizatoriumi, kas, mano įsitikinimu, turi šiokios tokios reikšmės mūsų tautinei vienybei stiprint ir **katalikiškos inteligentijos orumui kelti**. Ogi atsidūrus man išimties padėty dėl ketinamojo pažymėjimo, sumažėtų manimi pasitikėjimas manųjų bendradarbių nekatalikų akyse, dėl ko pasunkėtų man su jais bendradarbiavimas ir sumažėtų to bendradarbiavimo vaisingumas, kas būtų aiškus **minusas katalikybės idėjai** kultūriniuose šių dienų Lietuvos santykiuose. Todėl tat bažnytinės vyriausybės planuose niekuomet neturėtų būti, ir, manau, kad ir nėra noro **sunkyt** katalikų inteligentijai jos darbą katalikybės idėjai išaukštint dirbti tokiu **taktu**, kokio reikalauja **vietos apystovos ir sąlygos**.

Dėl to tat ir prašau Jūsų Ekscelencijos kalbamojo klausimo nekelti, o, jei keno kito jis būtų iškeltas, tai visą šią bylą numarint, paliekant mane ir toliau tokiu, koks iki šiol esu buvęs, — nežymėtą, **neišskirtą** iš kitų tarpo. Nes, pagaliau, objektyviai imant, ir nėra už ką mane žymėt ir tiktai iš labai netikslių informacijų galėjo šioks klausimas iš viso būti pajudintas. Matyt, ir čia fama crescit eundo.

Visai pasitikėdamas Jūsų Ekscelencija mano šį prašymą patenkinsiant, lieku nuoširdžiai gerbiąs

Pranas Dovydaitis,

Kaune, Ukmergės pl. 38 B.

Šaltinio leidiniai Anglijoje

Laimutis Švalkus, Didžioji Auka. Kovojančios Lietuvos 3 veiksmų drama. 1963 m. Išsemta laida.

Vladas Šlaitas, Antroje pusėje. Ketvirtas poezijos rinkinys. 1964 m. Išsemta.

Plk. Ltn. Leonas Valkūnas, Didis Valdovas ir Lietuva. 1964 m. Išsemta.

Prof. Dr. Juozas Eretas, Tremtis — prakeikimas ar uždavinys? 1964 m. Išsemta.

Kun. J. Kuzmickis, Naujos lietuviškos Mišios. 1964 m. Išsemta.

Juozas Guta, Žilam plaukui. Pirmas poezijos rinkinys. 1965m. Išsemta.

Juozas Eretas, Tremties lietuvis idėjų sūkuryje. 1965 m.

Juozas Eretas, Mažosios tautos ir valstybės. Jų reikšmė Europai. 1966 m.

Laimutis Švalkus, Dienų Sūkuriuos. Antras poezijos rinkinys. 1968 m.

Kun. Juozapas Hermanovičius, MIC, Raudonųjų Stovyklose. Vertė **kun. K. A. Matulaitis, MIC**. 1969 m.

Prof. dr. Zenonas Ivinskis, Politinis nepriklausomos Lietuvos gyvenimas. Jo raida ir lūžiai. 1969 m.

Gaunama: ŠALTINIS, 16 Hound Rd., West Bridgford, Nottingham, NG2 6AH, England